

DOI: <https://doi.org/10.69722/1694-8211-2024-57-124-129>

УДК: 373.3

Карасартова Ж. Б., пед. илимд. канд., доцент

jyrgalkb@gmail.com

ORCID: 0009-0007-3020-0686

Бейшембек кызы Нурайым, магистрант

beishembekovanuraika@gmail.com

К. Тыныстанов ат. БИМУ

Каракол ш., Кыргызстан

**КЕНЖЕ МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫНЫН КАЛЫПТАНУУСУНДА
УЛУТТУК ОЮНДАРДЫН МААНИСИ**

Макалада кенже мектеп окуучуларынын калыптануусунда улуттук оюндардын мааниси, балдардын өнүгүүсүндө негизги ишмердүүлүк катары оюндун өзгөчөлүгү, айрыкча, кенже мектеп окуучуларынын негизги иш-аракетинде, баланын жашоо турмушунда өзгөчө зор мааниге ээ болуу менен, оюн алар үчүн эмгек, окутуу, тарбия берүүнүн каражаты экендиги тууралуу айтылат. Балдардын айлана-чөйрөгө болгон кызыгуусу, багыттары жана зарылчылык керектөөлөрүн, ошондой эле, психикалык көрүнүштөр болгон эске тутуусун, ой жүгүртүүсүн, кыялдануусун оюн аркылуу өнүктүрүүнүн өзгөчөлүктөрү; өзүн коомдо таанып билүүсүндө, чоңдор менен өз ара мамиле түзүүдө, ой жүгүртүүдө, элестетүүдө чыгармачылык оюндун психологиялык калыптанууга тийгизген таасири; тарбия берүүнүн каражаты катары улуттук оюндун мааниси, кенже мектеп окуучуларынын дене жагынан өсүүгө тийгизген таасири каралган. Оюн ишмердүүлүгүндө психикалык процесстердин өнүгүшү менен катар, кенже мектеп окуучуларынын жүрүм-турумунун, эрктик, эмоционалдык өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрү да чагылдырылган. Балдарды оюн аркылуу эстетикага, адептүүлүккө, ыймандуулукка, толеранттуулукка, адеп-ахлакка, гумандуулукка калыптандырууда улуттук оюндардын терең мааниси чечмеленип берилген.

Түйүндүү сөздөр: оюн, улуттук, калыптануу, ишмердүүлүк, кенже мектеп окуучулары, тарбия, эмгек, коом, тикир алышуу.

*Карасартова Ж. Б., канд. пед. наук, доцент
jyrgalkb@gmail.com*

ORCID: 0009-0007-3020-0686

*Бейшембек кызы Нурайым, магистрант
beishembekovamurika@gmail.com*

*ИГУ им. К. Тыныстанова,
г. Каракол, Кыргызстан*

**ЗНАЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИГР В ФОРМИРОВАНИИ
МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ**

В данной статье рассматривается значение национальных игр в формировании младших школьников, особенность игры как основного вида деятельности в развитии детей, особенно в деятельности младших школьников. Игра в жизни ребенка является для него трудом, обучением и средством воспитания, вследствие чего развивается его интерес к окружающему, направлениям и потребностям, а также его психические явления: память, мышление и воображение развиваются через игру. Наряду с развитием психологических процессов в игровой деятельности отражаются и поведение и эмоциональные особенности младших школьников. Установлено глубокое значение национальных игр в формировании эстетики, нравов, веры, толерантности, нравственности и человечности младших школьников через игры в определении направленности зависимости детей от уровня возрастного развития и признания общества.

Ключевые слова: игра, национальное, образование, молодежь, младшие школьники, воспитание, труд, общество, общение.

*Karasartova J. B., cand. ped. science, docent
jyrgalkb@gmail.com*

ORCID: 0009-0007-3020-0686

*Beishembek kzy Nuraim, postgraduate
beishembekovamurika@gmail.com*

*ISU named after K. Tyynystanova,
с. Karakol, Kyrgyzstan*

**FORMATION OF NATIONAL GAMES IN THE DEVELOPMENT OF
CHILDREN**

This article describes how younger schoolchildren participate in the formation of the national significance of games as the main activity in the development of children. The peculiarity of the game is that it is the main occupation, especially for younger schoolchildren. especially important in the life of a child is play for them, work for them, education for them, education for them, their interest in the environment as a means, directions and needs are also mental needs through play, thinking, imagination features of development, in self-knowledge in society, in adults in thinking, imagination, creativity, building relationships with the special influence of the game on psychological formation, education, the importance of the national game as a means of transmission, primary school , characteristics affecting the physical growth of students are given.

Games with the development of psychedelic processes in immersiveness, as the younger volitional, emotional features of the behavior of schoolchildren are reflected. The dependence of children on the age level of development of the junior school in determining the orientation towards public recognition through the game, students learn aesthetics, decency, faith, tolerance, morality, humanity, the deep meaning of games is interpreted.

Key words: game, National, formation, flexibility, junior school, education, work, Society, communication.

Оюн кенже мектеп курактагы окуучулардан негизги ишмердүүлүгү болуп саналат. Ал кенже мектеп окуучулардын айлана-чөйрөдөгү адамдардын аракетин, алардын өз ара мамилесин чагылдыруучу активдүү ишмердүүлүк катары каралат. Кенже мектеп окуучуларынын турмушунда оюн өзгөчө зор мааниге ээ. Оюн – алар үчүн эмгек, окуу, тарбия берүүнүн олуттуу формасы деп бекеринен айтылбаса керек. Оюнга кенже мектеп окуучулары ушунчалык берилип, дитин коюу менен ойнойт. Мында кенже мектеп окуучулары оюнду кызыгып аткаруу менен, өзүнүн чыгармачылыгына жараша түрдүү жаңы нерселерди жасап, андан ары өнүктүрө билишет. Муну менен биз жаш муундар келечекке тарбияланып жаткандыгын аныктасак болот. А. С. Макаренко өз мезгилинде тарбия берүүнүн каражаты катарында оюндун, айрыкча, улуттук оюндун маанисин көрсөтүп, кенже мектеп окуучуларынын бүткүл турмушу оюнга арналгандыгын белгилеген. Демек, кенже мектеп окуучуларына улуттук оюндун негизинде тарбия берүүгө болот. Кенже мектеп окуучуларын улуттук оюн аркылуу бир эле убакта эстетикага, адептүүлүккө, чынчылдыкка, ыймандуулукка, эмгекке, ошондой эле дене жагынан тарбиялоого болот [3].

Ар түрдүү улуттук оюнду ойнотуу кенже мектеп окуучуларынын дене жактан өнүгүүсүнө чоң таасирин тийгизет. Оюнда окуучулар эмгектенип, көргөн нерселеринин баарын туура аткарууга аракет кылып, түйшүк тартат. Эгерде окуучуда кичине кезинен баштап тарбия жакшы болсо, ал келечек ээси болот. Кенже мектеп окуучусунун турмушка болгон кызыгуусу жана мүмкүнчүлүктөрү оюн аркылуу билинет. Оюн кенже мектеп курактагы окуучулардын ишмердүүлүгүнүн башка түрлөрүндөй эле өзүнүн коомдук мүнөзүн алып жүрөт, ошон үчүн ал да балдардын жашоосундагы тарыхый шарттар менен аныкталып өзгөрүлүп турат, анткени алар өзгөрүп турган жашоону чагылдырат.

Кенже мектеп окуучуларын ар тараптуу өнүктүрүү менен оюн да өзгөрөт жана өнүгөт. Оюндардын өзгөчөлүгү кенже мектеп окуучулардын жаш курак өнүгүү деңгээлине көз каранды. Бул түзүлүштү оюндун мазмунунан, структурасынан, анын чындык катары чагылдырылышынан байкоого болот. Оюн – кенже мектеп окуучуларынын жашоо-турмушунун шартын, чындыкты чыгармачылык менен

чагылдыруунун өзгөчө формасы. Оюн – кенже мектеп окуучуларынын турмуштагы көп кырдуу кубулушу. Биз көп учурда кенже мектеп окуучуларына оюнчуктарды көбүрөөк алып берип, оюндагысын жасоого далалат кылабыз да, аларды эмгек кылуудан, жумуш жасоодон, ал тургай, өзүн-өзү тейлөөчү иштен дагы калкалап турабыз [2]. Кенже мектеп окуучуларынын кыймыл-аракети, эс-акылы, ой жүгүртүүсү оюн аркылуу өнүгөт. Алар айлана-чөйрөдө болуп жаткан кубулуштарды кунт коюу менен карап, ар бир кыймылга көз жүгүртүп, өзүн-өзү таанып билүүдө чоң роль ойнойт. Оюндун негизинде кенже мектеп окуучуларда активдүү түрдөгү практикалык ой жүгүртүү калыптанат. Ошол эле убакта оюндун негизинде образдык ой жүгүртүү да өнүгөт. Оюндун натыйжасында кенже мектеп окуучулардын байкоо сезимдери, чыгармачылык иши, ой жүгүртүү, ойлоп табуу, элестетүү жана эрк процесстери ишке ашат.

Кенже мектеп окуучуларынын ойноо процессиндеги эмоционалдуу канагаттануусу жана дүйнөнү таанып билүүгө болгон зор кызыгуусу жана талаптары адамдар менен болгон мамиленин активдүүлүгүнө алып келет. Кенже мектеп окуучулары улуттук оюндардын жүрүшүнө катышуу менен бирге тартип сактоого көнүгөт; кезек күтүү мезгилинде эрктүүлүккө үйрөнөт; буюмдардын атын атоодо, аларды табууда сүйлөө кеби өнүгөт; элестетүүсү жана ой жүгүртүүсү калыптанат. Ой жүгүртүү, ойлоо менен алек болгон окуучу эч нерсе менен ойнобойт. А. М. Горький оюн аркылуу жашап жана өнүгүүгө дуушар болбогон жашоо чөйрөсү дүйнөнү таанууга багытталбастыгын аныктаган. Окуучу ойноп жатып ырдайт, бийлейт, кандайдыр бир нерсени түзүүгө аракет кылат. Анда окуучуларда билим берүүчүлүк дүйнө таануучулук милдеттери аткарылат. Анын жүрүшүндө кандайдыр бир кубулуштун же чындыктын элесин кабыл алуу, сапаты жана белгилери боюнча тууроо менен, адамдын же нерсенин образын түзүү боюнча белгилүү бир тажрыйбага, ыкмага ээ болот, көптөгөн тааныш эмес нерселерди жолуктурат. Оюн кенже мектеп окуучуларынын чыгармачылыгын, ишмердүүлүгүн, өзүн курчап турган чөйрөгө, эмгекке жана адамдын күнүмдүк турмушуна катышуусун, дүйнөгө болгон таануусун багыттайт.

Мына ушундай процесстерден улам оюндун максаты келип чыгат. Бул максат оюндун мотиви менен байланышат. Ал эми максат болсо кенже мектеп окуучусунун ойноо учурунда активдүүлүгүн ойготуунун бирден бир куралы болуп саналат. Оюн ыкмаларынын жана аракеттеринин өнүгүүсү менен кенже мектеп окуучусунун ойноо убактысы өзгөрөт. Окуучу чондордун турмушун кабыл алып, үй-бүлөдөгү мамилелерди жана коомдук мамилелерди түшүнүп өздөштүрө баштайт. Энесинин кызматын, үй-бүлөдөгү мамилесин, иштеген иштерин ж. б. өзгөчөлүктөрдү баалап кабыл алуунун негизинде кенже мектеп окуучусу мындай өзгөчөлүктөрдү оюн иш-аракетинде кайра чагылдырууга умтулат, бирок алар ойноонун зарылчылыгынан пайда болот.

Кенже мектеп окуучуларынын психикасына чыгармачылык оюн өзгөчө таасир этет. Психологдор А. Н. Леонтьев, Д. Б. Эльконин чыгармачылык оюнду кенже мектеп окуучуларынын психикасынын өнүгүшүнүн негизги шарты катары илимий-эксперименталдык багытта изилдешкен. Илимий изилдөөнүн негизинде лабораториялык экспериментте берилген сөздөрдү кенже мектеп окуучулары оюн шартында тез жана көп санда эске сактарын аныктаган. Оюн иш-аракетинде кенже мектеп окуучуларында эрктүү эске сактоо жана эрктүү көңүл буруу өнүгө баштайт [7]. Оюн иш-аракетинде ой процессинин өнүгүүсү менен катар кыялдануунун жогорку деңгээли байкалат, анын жүрүшүндө кенже мектеп окуучу ролду аткарууда керектүү заттарды оюнчуктар менен алмаштырат. Окуучунун оюну өзүнөн өзү эле пайда болгон зарылчылыктан улам кептин өнүгүүсүнө шарт түзөт.

Кенже мектеп окуучунун оюну өзүнөн өзү пайда боло койбойт. Анын пайда болушу үчүн бир катар төмөнкүдөй тышкы шарттар талап кылынат. Мисалы, кенже мектеп окуучу ойноп жаткан учурда айлана-чөйрөдөгүлөрдүн аларды жактырып, мактап коюшу, өзүнөн улуулар менен пикир алмашуусу жана тиешелүү оюнчуктарды бала айлана-чөйрөдөгүлөр менен бөлүшүүсү менен мүнөздөлөт. Оюндун негизинде өзү байкаган кубулуштарды, өздөрүнүн бири-бирине болгон мамилелерин көрсөтүшөт. Оюнда кенже мектеп окуучусу үчүн коллективде иштей билүүгө, шамдагай болууга, бири-бирин түшүнүп урматтоого, ошондой эле ар тараптуу өнүгүүгө шарт түзүлөт. Оюнду тарбиялоонун каражаты катары пайдалануу ал кенже мектеп окуучусунун жеке жана өз алдынча иши болгондо гана ийгиликке жетишет. Ошондуктан кенже мектеп окуучусунун өз алдынчалыгын кубаттоо гана керек. Окуучу окууга, турмуштук жана эмгектик ишке караганда, оюндан көп өз алдынчалыкты алат, анткени өз алдынчалык оюн аркылуу гана жаралат жана аракетке келет.

Оюн процессинде кенже мектеп окуучуларынан бири-бирине жардам берүү, оюндун эрежелерин аткарууга көнүктүрүү, жашоого үйрөтүү талап кылынат. Кенже мектеп окуучуларын балдар коллективи менен бирге ойноого көнүктүрүү менен, ошол эле убакта аларды ынтымактуулукка, оюнчукка сарамжалдуу мамиле кылууга, аларды бүлдүрбөөгө, тыкан пайдаланууга, ойноп бүткөндөн кийин аларды жыйнап тартипке келтирүүгө үйрөтөбүз. Кенже мектеп окуучусунда оюн процессинде жолдоштук сезимдердин ойгонушу, адамдарга карата гумандуу мамилелердин пайда болушу, терең маалыматтарды алуу оюндун негизги натыйжасы болуп саналат. Оюнда өз ара мамиле реалдуу жана оюн түрүндө өтөт. Оюн кенже мектеп окуучулардан пикир алмашууну, өзүнүн аракети жолдошторунун аракети менен бирдей багытталгандыгын талап кылат. Кенже мектеп окуучу ойноп жатып, жанында ойноп жаткан балдарга таң калгансып көңүл бурат. Бул учурда балада өз ара мамиленин эң алгачкы формасы пайда болот. Биргелешкен оюнда кенже мектеп окуучулары пикир алмашып, макулдашып аракеттенүүгө үйрөнүшөт. Кенже мектеп окуучуларындагы биргелешкен оюн – анын мазмунун байытып өнүктүрүүнүн шарты, оюндун мазмунунун татаалдашы реалдуу өз ара мамилени активдештирип, окуучуларды кызыктырып, белгилүү ролду ачып берүүгө мүмкүндүк берет. Оюндун жүрүшүндө жолдоштору менен түзүлгөн мамиледе ар кандай аракеттерди аткаруу менен, кенже мектеп окуучуларынан ар кандай кызыгуулар жана эске сактоолор талап кылынат. Чыгармачылык оюнда пайда болгон ситуациялардын, аракеттердин чоң кишилер, кенже мектеп окуучулары тарабынан түзүлүшү акыл аракетинин өсүүсүнө шарт түзөт да, ойлоонун жана кептин өнүгүүсүнө таасир этет. Кенже мектеп окуучуларында оюндун натыйжасы болуп улуулардын турмушундагы закон ченемдүүлүктөр жөнүндөгү терең маалыматтарды алуусу, окуучулардын турмушка болгон көз карашынын калыптанышы саналат [5].

Оюн ишмердүүлүгүндө психикалык процесстердин өнүгүүсү менен катар, кенже мектеп окуучуларынын жүрүм-турумунун эрктүүлүгү, мотивдин өзгөчөлүктөрү байкалат. Окуучуларда ар кандай сезимдер, инсандык сапаттар калыптанат. Кенже мектеп окуучулары оюндун эрежесин өздөштүрүү менен катар, өзүнүн жүрүм-турумун көзөмөлдөп, окуучулар коллективинде ойноого үйрөнөт. Оюн – кенже мектеп окуучуларынын инсандык сапаттарынын калыптанышынын булагы жана тарбиялоонун каражаты. Кенже мектеп окуучуларынын коллективинде жолдоштору менен мамилени жөнгө салууда оюн маанилүү орунга ээ болуп, оюндун нормасы түзүлө баштайт жана жүрүш-туруштун эрежелери, нравалык сезимдер байкалат. Кенже мектеп окуучулары оюнда активдүү болуу менен, мурда кабыл алгандарын чыгармачылык менен кайра

түзөт жана өздөрүнүн эрк аркеттерин башкарышат. Башка окуучунун образы аркылуу кенже мектеп окуучуларынын жүрүш-турушу калыптанат. Өзүнүн жүрүш-турушун башканын жүрүш-турушу менен дайыма салыштыруунун натыйжасында кенже мектеп окуучуларында өзүн «мен» деп жакшыраак билүүсү пайда болот.

Кыргыз эли улуттук оюндарга өтө бай. Аларга салт оюндары, акыл оюндары, кыймыл оюндары жана спорт оюндары мисал боло алат. Кыргыз эли байыртадан эле башка элдер сыяктуу бала тарбиялоого абдан чоң көңүл бөлүшкөн. Баланы чени менен эркелетип, жакшы тарбия берүүгө аракеттенишкен [1]. Улуттук оюндар – элдик тарбиянын ажырагыс бөлүгү. Оюндар балдарды элди, жерди, Мекенди сүйүүгө, адептүүлүккө, баатырдыкка, чечкиндүүлүккө тарбиялоодо элдик педагогиканын түбөлүк адатка айланган талабы болгон. Азыркы кезде да улуттук оюндар кенже мектеп окуучуларын турмушка алгачкы даярдоо процессинин негизги фактору бойдон калууда. Демек, кенже мектеп окуучуларынын инсан катары калыптанышында оюндар, айрыкча, улуттук оюндар өзгөчө таасир этет.

Адабияттар:

1. Алимбеков, А. А. Кыргыз этнопедагогикасы. 1 бөлүм [Текст] / А. А. Алимбеков. - Бишкек, 1996.
2. Акматалиев, А. А. Баба салты, эне адеби [Текст] / А. А. Акматалиев. - Бишкек, 1983.
3. Абдраимов, Р. Кыргызская этнопедагогика и воспитание детей [Текст] / Р. Абдраимов. - Киев, 1997.
4. Жумалиева, Ж. М. Жаш курак психологиясы [Текст] / Ж. М. Жумалиев. - Бишкек, 1999.
5. Жумалиева, Ж. Курактык өнүгүү психологиясы [Текст] / Ж. Жумалиева, К. М. Кожогелдиева. - Бишкек, 2008.